

HENGELO EN ZELHEM OP HET GOOI.

DOOR

Dr. J. S. VANVEEN.

De oudste berichten, die over deze dorpen tot ons gekomen zijn, zijn weinig talrijk en daarbij vaag, zoodat het onmogelijk is zich daarover een juist denkbeeld te vormen. Soms zou men vermoeden, dat zij deel uitgemaakt hebben van het graafschap Loon of Loen 1) (Sloet, oork. 300 en 775), dan weder dat zij tot het wereldlijk gebied van den Munsterschen bisschop behoorden (Sloet, oork. 714). Eerst uit het begin der 14de eeuw dagteekenen de stukken, waaruit men met eenige zekerheid kan opmaken, dat zij toen een deel van het gebied der Geldersche graven waren (Nijhoff, Gedenkw. I, oork. 89 en 301). In ieder geval komt het mij voor, dat Bondam (Charterboek, blz. 504) te ver gaat, wanneer hij beweert, dat deze beide dorpen „nooit aan iemand als eene afzonderlijke heerlijkheid uitgegeven zijn geweest, maar altoos geweest en gebleven zijn in den boezem der graaflijkheid van Zutphen, alwaar de landdrost van Zutphen den rechtsdwang voerde uit naam van den graaf".

Een onderzoek hiernaar ligt niet op mijn weg en zou bovendien, naar ik vrees, wegens het ontbreken van voldoende bronnen weinig bepaalde resultaten kunnen opleveren. Ik zal mij dus tot het boven gezegde beperken en hiermede overgaan tot een onderzoek naar de beteekenis der woorden „op het Gooi".

Op het eerste gezicht schijnen deze woorden, die in vele

i) Volgens van Spaen, Inl. I, blz. 349 bevatte dit Bredevoort, Zuid- en Stadloon, benevens een aanzienlijke streek van het sticht Munster en van het tegenwoordige graafschap Zutphen.

oude stukken bij de namen der dorpen Hengelo en Zelhem voorkomen, raadselachtig. Gelijk bekend is, is Gooi tegenwoordig een buurt van de gemeente Hengelo en wel in het zuidwestelijke gedeelte daarvan, grenzende aan de gemeente Zelhem. Bondam t. a. p. is van oordeel, dat overal, waar sprake is van Gooi, daarmede die buurt bedoeld wordt. Hij maakt hiervan melding naar aanleiding van den brief van 1255 in vigilia beati Michaelis (Sloet, oork. 775), waarbij heer Herman van Loen aan graaf Otto van Gelre verkoopt „iurisdictionem, quam habui(t) apud Selehem et Hengelo super Goie". Deze woorden verklaart Bondam aldus: „Wat verkoopt hij dan? Alleen zijn rechtsdwang of iurisdictio super Goie; en door bijvoeging der woorden apud Selehem et Hengelo wordt alleen maar aangeduidt, waaromstreeks die jurisdictie gelegen was, naamlijk apud, bij of omstreeks of in den omtrek van die twee dorpen". Dan zegt hij verder langen tijd in onzekerheid verkeerd te hebben, wat hij van den naam Goie moest denken, maar het er nu voor te houden, dat het niets anders is geweest dan een boerschap onder Hengelo, waarvan eenige huizen onder Zelhem gelegen waren. Het overige gedeelte van Bondams betoog, dat niet den naam Goie, maar den aard van het aan den graaf verkochte betreft, ga ik, als niet te dezer zake dienend, met stilzwijgen voorbij. Tot staving van zijn gevoelen betreffende Goie drukt hij nog eenige plaatsen uit een Geldersch leenaktenboek af, waarop ik aanstonds zal terugkomen. Vooraf echter wensch ik hier op te merken, dat de verklaring, die B. geeft van de woorden iurisdictionem, quam habui apud Selehem et Hengelo super Goie, m. i. tamelijk gezocht is.

Had Herman van Loen willen zeggen, wat B. hem toeschrijft, dan zou hij zich naar alle waarschijnlijkheid aldus hebben uitgedrukt: quam habui super Goie apud S. et H., ofschoon ik hierop geen al te sterken nadruk wil leggen. Van grooter belang acht ik het, dat B. blijkbaar nooit de namen Hengelo en Zelhem ontmoet heeft met de toevoeging der woorden super Goie of opt Goey in een verband, dat alle gedachte aan een buurt van dien naam buitensluit. En toch doet zich dit geval herhaaldelijk voor, gelijk de volgende voorbeelden zullen doen zien.

Lacomblet (I, oork. 65) haalt het Liber Cartarum van de abdij Werden, samengesteld door den abt Heinrich Duden (1573—1601), aan, waaruit blijkt, dat die abdij o. a. het col-

latierecht had van de kerk s. Ludgeri in Seleheim upter Gouwe prope Dotinchem.

In 1307 gaf graaf Reinald 1 aan de Johanniters o. a. twee kerken, namelijk die te Spankeren en die te Hengelo up den Goy.

In 1376 verleende Floris van Wevelinchoven, bisschop van Munster, vergunning tot het stichten van een kapel „in parochia Zei hem super Goye" en wel „in solo et area burscapii Zodderloe" (Zuerloe, nu Oosterwijk). Deze brief is uitgegeven in het Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht, Dl. XXVI, blz. 225 vgg.

In een bij Niesert (Münst. Urkundenb. IV. 62) uitgegeven stuk uit de tweede helft der zestiende eeuw komt een opgave voor der kerspelen van het archidiaconaat Vreden. Daaronder vind ik Hengeloe en Zellem upt Goy.

Het komt mij voor, dat deze voorbeelden zeer welsprekend zijn, maar het zijn de eenige niet en Bondam heeft door zich te beroepen op de leenakten tot staving van zijn gevoelen den tegenstander een wapen in de hand gegeven. Immers, van de bron, waaruit hij geput heeft, mag ook een ander zich bedienen. Ik wil van de door B. aangehaalde plaatsen hier twee laten volgen.

In een beleening van 1473 vinden wij het goed Wullinck omschreven als gelegen „in den kerspel van Zelem opt Goey" en in een andere van hetzelfde jaar het goed Nijehusinck als gelegen „in den kerspel van Hengel ende in der buerscap op dat Goey". In verband met de boven door mij gegeven voorbeelden meen ik te mogen aannemen, dat de eerste plaats niets bewijst, terwijl ik hoop aan te toonen, dat de tweede niets afdoet tot het door B. met zooveel nadruk betoogde, n.l. dat Goie niets anders is dan een buurt van Hengelo, waarvan eenige huizen in Zelhem gelegen waren.

Het zij mij vergund nu op mijn beurt mijn toevlucht te nemen tot de leenakten. En dan vind ik ten eerste onder Hengelo in 1424 een beleening met het goed Brunrinck, „gelegen opghen Ghoei in den kirspel van Hengloe" en in 1521 hetzelfde goed omschreven als gelegen „in den kirspel van Hengell in der buerscap van Beckfelt"; in 1378 het goed Menyngh, „gelegen tot Hengel op den Goye", in 1473 hetzelfde goed „in den kerspel van Hengel in der buerschap van Nortwich" (nu Noordink); in 1424 het goed Magenboldingh „opghen Ghoye in den kirspell van Hengeloe", in 1539 hetzelfde goed „in den kerspel van Hengel in der buerschap van Noortwijck"; in 1424 het goed

Mentinck „gelegen op den Goye in den kerspel van Hengel", in 1461 hetzelfde goed „in den kerspel van Hengel in der buyschap van Beeckvelt" ; in 1427 het goed te Zelle „in der buyschap van Versie (Varssel) in den kerspel van Hengel op den Goye"; in 1534 het goed Hekinck „in den kerspel van Hengel opt Goy in der buyschap van Verselle". Onder Zelhem treffen wij aan in 1414 het goed Brugginck „in den kerspel van Zeelhem op den Goye"; in 1476 het goed Wul- linck (het door Bondam aangehaalde goed) „in den kerspel van Zelem in der buyschap van Zuerloe" (nu Oosterwijck), in 1554 hetzelfde goed „opt Goy in den kerspel van Zelem"; in 1379 het goed Hummeldinck „in den kerspel van Zelem in der buyschap van Velswijck", in 1438 hetzelfde goed „in den kerspel van Selm op den Goy".'

Deze voorbeelden zouden zonder eenige moeite te vermeerderen zijn, maar ik wil het geduld mijner lezers, voor wie een opsomming van excerpten uit de leenakten geen zeer vermakkelijke lectuur is, niet langer op de proef stellen, te meer daar zij m. i. reeds duidelijk genoeg spreken.

De vraag is nu, wat wij van den naam Gooi te denken hebben. Aan den éénen kant staat het vast, dat een buurt van Hengelo dien naam draagt, en aan den anderen kant is het evenmin te betwijfelen, dat men gesproken heeft van „op het Gooi", waar geen sprake was van die buurt.

Mij komt het voor, dat de naam Gooi gedragen is door een streek, die misschien een afzonderlijke heerlijkheid is geweest 1) , die ongeveer de tegenwoordige gemeenten Hengelo en Zelhem omvatte 2), en dat tevens een deel van Hengelo dien naam droeg. Hieraan toch laat het tweede door Bondam gegeven voorbeeld geen twijfel over. Deze laatste naam heeft

1) Tot dit vermoeden geeft mij aanleiding een oorkonde van 1200 (Sloet, oork. 395), waarin onder de markegenooten, die bij de stichting van het klooster Bethlehem (-J- 1180) daartoe grond afstonden, naast graaf Henrik van Gelre, Wolter van Keppel, Berndt en Sweder van Wisch en anderen ook voorkomt Bernardus de Goye.

2) Op zeker verband tusschen die dorpen schijnen ook te wijzen de namen der buurten Noortwijck (Noordink) in Hengelo en Oosterwijck in Zelhem.

Met genoegen bespeur ik, dat de Munstersche historicus Tibus dezelfde meening voorstaat, waartoe ik zonder hem te kennen gekomen was. Op blz. 1170 van zijn Gründungs-Geschichte der Stifter, Pfarrkirchen im Bisthum Munster zegt hij: „Die Pfarreien Zelhem und Hengelo bildeten zusammen das Land Goy". Zie ook blz. 172, 195, 198, 657, 691, 1173, 1180, 1187, 1189 en 1192. De heer J. H. Hofman was zoo vriendelijk mijn aandacht hierop te vestigen.

stand gehouden, die van de streek is (naar het schijnt omstreeks de tweede helft der 16de eeuw) in onbruik geraakt.

De oorzaak, waarom men zoo dikwijls de bijvoeging op het Gooi bij de namen dezer dorpen vindt, kan, wat Zelhem betreft, gelegen zijn in het streven om verwarring te voorkomen tusschen dit Zelhem en een eveneens in het bisdom Munster gelegen dorp van denzelfden naam, dat in een register van tienden van 1313 (Niesert, t. a. p. VII, blz. 143) wordt aangeduid als Selehem prope Boslere.

Tot staving van mijn gevoelen wil ik ten slotte nog eenige meer indirecte gronden aanvoeren.

Ten eerste dan vinden wij bij Sloet (oork. 395) een brief van 20 Juli 1234, waarbij paus Gregorius IX in zijn bescherming neemt de goederen van het klooster Bethlehem, gelegen te Doesburg, Steenderen, Doetinchem, Gaanderen, Didam, Wehl, Wichmond, Drempt, Hummelo, G o l e, Varseveld en Silvolde. Hengelo en Zelhem worden niet genoemd, ofschoon uit het archief van Bethlehem blijkt, dat dit klooster te Zelhem vele goederen bezat.

In het testament van Reinald II van 27 Maart 1335 ten behoeve van een aantal geestelijke gestichten (Nijhoff, Gedenkw. I, oork. 301) lezen wij: „ende hebben hem (d. i. den executeurs) boven die twee dusent pont 'sjaers vorscreven in hare hant gheset ende setten mit desen brieve om alle dese vorscreven stucken te voldoen ende te volbrenghen alle onse renten, die wi jaerlix hebben over Rijn ende over IJsel, dat is te verstaen in onsen ampten van Zutphen, van Lochem, van Groenlo, op den Goy, van Doesborch, van Dotinchem, in den Lyemersch, in den Kettert ende in den lande van den Berghe". Mij dunkt, dat het verband, waarin hier op den Goy voorkomt, iets meer doet vermoeden dan een enkele buurt van een dorp.

Op 27 Mei 1572 schreef Andries van Anderlecht, landdrost van Zutphen, uit 's Heerenberg aan het hof, dat twee vendelen van 't Goey opgetrokken waren. Vermoedelijk bedoelt hij hiermede de streek van Hengelo en Zelhem en niet de buurt.

Volledigheidshalve wil ik hieraan nog toevoegen, dat Bevergerne in zijn Munstersche kroniek (uitgegeven door Matthaeus in Analecta VIII) op blz. 45 spreekt van „eyn landt geheten Goy" en Wilhelmus de Berchen (uitg. Sloet, blz. 71) van „terra, que Goy vocatur".